

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕТАПРОЕКТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті досліджується проблема метапроєктування особистості юнацького віку. Представлено зміст та основні результати теоретико-методологічного аналізу особливостей становлення структурних компонентів цього складного психічного утворення (життєвих цілей, планів, перспектив) у сензитивному періоді – юнацькому віці.

Ключові слова: метапроєктування, юнацький вік, особистість, життєві цілі, життєві плани, життєві перспективи, суб'єктність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови Української держави, в умовах значних суспільно-політичних економічних трансформацій і нестабільності, складна соціальна ситуація розвитку осмислюється й переживається кожним громадянином. Руйнування старої радянської ідеології й відсутність єдиної нової державної і загальноприйнятої обумовлює дифузність соціальних орієнтирів як ціннісно-сислового, екзистенційного самовизначення особистості, так і конструювання нею перспективних цілей, планів і перспектив свого життя. Особливо високу актуальність і соціальну значущість зазначена проблема має у юнацькому віці, оскільки прогнозування та проєктування перспективного сценарію власного буття є пріоритетним життєвим завданням молоді. Відсутність жорстких соціально стереотипних патернів життєвого самовизначення обумовлює зростання можливостей сучасних юнаків у виборі стратегічних цілей життєвого шляху та засобів їх досягнення. Водночас дифузність ціннісно-сислової сфери психіки й життєвого світу в цілому, невпевненість у власному майбутньому й наявність у ньому об'єктивних можливостей для життєтворчої реалізації власних здібностей обумовлює ускладнення конструювання особистістю юнацького віку перспективного проєкту власного життя.

Проблема конструювання індивідуумом ідеального задуму свого майбутнього у психологічній науці не є новою. У роботах вчених досліджуються різні психічні утворення особистості, які відображають важливі аспекти цього феномена – життєві цілі, плани, перспективи та ін. [2; 3; 6; 7; 8; 9; 11; 13; 14; 18; 19; 20]. Водночас здійснений аналіз літературних джерел не виявив комплексних концептуальних досліджень конструювання особистістю перспективної лінії свого життєвого шляху як цілісного проєкту.

У роботах сучасних вчених, фахівців з точних і гуманітарних наук все частіше використовується термін "метапроєктування", під яким дослідники розуміють єдність проєктування, навчання на власному життєвому досвіді й розвитку; генеральний механізм формування індивідуальних смислів людини, який спрямовує її життєву активність на досягнення авторських життєвих цілей; концептуальний конструкт, спрямований на зміну вже існуючих і створення нових соціальних інфраструктур, у яких існують нові форми спільного проєктування та ін. Вчені підкреслюють, що метапроєктування здійснюється при вирішенні нових життєвих завдань особистості, являє собою "проєктування самого проєкту", тобто створення ідеальної моделі нового комплексного складного конструкту, який буде реалізований у майбутньому і включає процес становлення суб'єктного управління особистості способами власного смислотворення, цілепокладання тощо. Згідно з С.Д. Максименком, предметом метапрогнозування особистості є перспективи або проєкти її розвитку у різних модусах життєдіяльності (проєкти досягнень, ключових життєвих ситуацій, взаємин зі значущими іншими, свого віддаленого майбутнього тощо). Соціальну значущість такої прогностичної діяльності індивідуума важко переоцінити, оскільки з нею пов'язані усі види його життєвої активності [5; 14; 21; 22].

Таким чином, метапроєктування особистості являє собою складне комплексне психічне утворення, яке забезпечує конструювання нею перспективного проєкту свого життєвого шляху у різних модусах буття. Основними структурними компонентами цього психічного утворення є життєві цілі, плани, перспективи індивідуума.

Метою статті є теоретико-методологічний аналіз психологічних особливостей становлення основних структурних компонентів метапроєктування особистістю свого життєвого шляху у сензитивному періоді – юнацькому віці.

Результати теоретичного дослідження. Базовим структурним компонентом метапроєктування особистістю юнацького віку свого життєвого шляху є життєві цілі. У дослідженнях сучасних вчених значна увага приділяється проблемі гармонійного поєднання особистісного і соціального аспектів

життєвих цілей індивідуума ("життя для себе" і "життя для інших" за К.О. Абульхановою-Славською [1]). У концепції життєвого вчинку В.А.Роменця постановка життєвих цілей та здійснення життєвого вибору розглядаються як процес боротьби мотивів. Безперспективний для реалізації життєвих цілей особистості, але емоційно привабливий мотив вчений назвав "спокусою". Прийняття життєвого рішення являє собою процес боротьби між перспективними мотивами, які відображають екзистенційні потреби особистості і сприятимуть їх задоволенню у майбутньому, з одного боку, і мотивами, що відображають потреби більш низького порядку (як правило, гедонічні), актуальні у теперішньому. Глибинне осмислення людиною свого життєвого шляху, власні переконання як основа життєвих цілей, забезпечують їй можливість протидіяти спокусі [16]. Водночас недостатність розвитку смисложиттєвих утворень і перспективного сценарію життєвого шляху обумовлює високу складність особистості юнацького віку долати спокусу в ситуаціях життєвого вибору. Так, згідно з Л.І. Божович, активізація цілемотиваційних конструктів молоді у різних модусах життєдіяльності відбувається нерівномірно. Невизначені абстрактні смисложиттєві цілі "робити добро іншим", "бути корисним членом суспільства" у юнаків часто поєднуються з добре розрахованим, часто заснованим на матеріальних егоїстичних цінностях вибором майбутньої професії [4].

Активізація життєвих цілей людини обумовлює її особистісне зростання. Так, Ю.Ю. Лазакович підкреслила, що становлення життєвих цілей у ранньому юнацькому віці обумовлює підвищення рівня життєвої активності, працездатності у суб'єктивно складних життєвих ситуаціях, цілеспрямованості, розвитку комунікативних здібностей [11]. Згідно з С.В. Явон, життєві цілі у ранньому юнацькому віці є розмитими й мало конкретизованими, їх зміст відображає переважно теперішнє і короточасну життєву перспективу. Натомість у пізньому юнацькому віці тривалість життєвих цілей особистості зростає, серед їх модусів домінують професійний саморозвиток і сімейне благополуччя [20].

Активізація життєвих цілей у пізньому юнацькому віці нерозривно пов'язана з їх глибоким емоційним переживанням, осмисленням, активізацією смислових і смисложиттєвих конструктів індивідуума у життєвій транспективі. І.С. Кон підкреслив, що життєві цілі юнаків являють собою складну ієрархічну систему, становлення якої нерозривно пов'язане з її смислоутворюючими мотивами [10]. Згідно з Н.Л. Биковою, важливим чинником становлення життєвих цілей особистості юнацького віку є її смисложиттєві орієнтації. Активізація смисложиттєвих орієнтацій юнаків зумовлює суб'єктивізацію й повторну постановку ними життєвих цілей, у змісті яких зростає питома вага мотивів самореалізації й особистого життя [6]. Конструювання особистістю перспективних життєвих цілей у майбутньому детермінує її життєтворчу активність у теперішньому і, як наслідок, обумовлює підвищення осмисленості її теперішнього, емоційної насиченості життя, результативності самореалізації [13].

Водночас недостатність становлення екзистенційно-духовної основи життєвих цілей сучасних юнаків обумовлює переважання у них матеріальних, егоїстичних цілей (набуття матеріальних статків, добробуту, досягнення високого соціального статусу) і недостатній розвиток альтруїстичних цілей, а також цілей духовного саморозвитку, становлення життєвих цілей переважно у короткостроковій життєвій перспективі [8].

Р.Р. Калініна також підкреслила, що у системі життєвих цілей особистості найбільш змістовно насиченими є найближчі вікові періоди. Водночас у змісті цілей віддалених вікових періодів наявні не лише особистісні, сімейні, професійні, матеріальні цінності, але й широкі альтруїстичні цінності, пов'язані з самоздійсненням особистості у широкому соціальному контексті (стати громадянином, зрілою особистістю тощо) [9]. У значній кількості сучасних юнаків навіть у пізньому юнацькому віці розвиток життєвих цілей у масовому досвіді відбувається недостатньо. Це обумовлює необхідність створення спеціальних психолого-педагогічних умов з активізації "проектування майбутнього" юнаками [13]. Становлення структурних компонентів життєвого метапроєкту особистості відбувається у нерозривній єдності. Тому, згідно з І.Ф. Смирновою, труднощі узгодження найближчої і віддаленої складових життєвої перспективи, значні труднощі з конструювання життєвих планів обумовлюють недостатній розвиток життєвих цілей у юнацькому віці [18].

Проблемі дослідження особливостей становлення життєвих планів особистості юнацького віку присвячені роботи І.М. Астафьєвої, О.В. Белановської, А.І. Турецької, С.Н. Шелепової та ін. Конкретизація й узгодження життєвих цілей, активізація їх базових ціннісно-смислових конструктів обумовлюють сензитивність старшого юнацького віку для становлення життєвих планів особистості. Згідно з результатами досліджень О.В. Белановської і А.І. Турецької, у пізньому юнацькому віці зростає кількість життєвих планів особистості як у інтраіндивідуальній, так і в інтеріндивідуальній складових їх життєвого простору. Найбільш значущими модусами життєвих планів у старшому юнацькому віці є професійний і сімейний. Зростання пролонгованості планів у життєвому часі обумовлює підвищення суб'єктивної значущості для особистості часових інтервалів віддаленого майбутнього. Тому упродовж пізнього юнацького віку значущість життєвих планів, які відображають актуальну ситуацію розвитку особистості і її найближче майбутнє (категорії "Спілкування", "Любов/друзі"), дещо знижується [3].

С.Н. Шелепова також підкреслила, що життєві плани особистості пізнього юнацького віку формуються переважно на реалістичні життєві цілі, досягнення яких можливе у найближчі вікові періоди, і являють собою "адаптивний ресурс" для реалізації пролонгованих стратегічних життєвих цілей. Водночас активізація довгострокових життєвих планів відбувається недостатньо. У змісті життєвих планів переважають особистісна, сімейна і професійна складові. Перспективне планування своєї активності у широкому соціальному, зокрема суспільно-політичному, модусах більшістю юнаків здійснюється недостатньо [19]. Згідно з І.М. Астафєвою, наприкінці пізнього юнацького віку життєві плани особистості набувають чіткості й деталізованості. Ставлення юнаків до свого майбутнього є цілком позитивним, що обумовлено високим рівнем їх впевненості у можливості реалізації власних життєвих планів. При цьому становлення суб'єктності особистості у різних модусах життєвих планів відбувається нерівномірно і має гендерні особливості: суб'єктне конструювання життєвих планів відбувається недостатньо в жінок у професійно-кар'єрному модусі, а у чоловіків – в матрімональному. Життєві плани у егаметарному домені життєвого поля у пізньому юнацькому віці досягають високого рівня суб'єктності незалежно від гендеру. При цьому серед мотиваторів генерування життєвих планів, особливо у професійно-кар'єрному аспекті, у чоловіків переважають мотиви досягнень, а в жінок – комфортного життя [2].

Юнацький вік є сензитивним періодом активізації життєвої перспективи особистості. У роботах радянських, сучасних російських і українських вчених проблема часової транспективи все більше досліджується у контексті не стільки певних часових меж життя людини, скільки у нерозривному взаємозв'язку зі становленням ряду особистісних новоутворень, які відображають процес осмислення, планування й проектування людиною свого життєвого шляху (очікуваними життєвими подіями, цінностями, смыслом, цілями і планами життя, самовизначенням тощо). Так, згідно з Є.І. Головахою, життєва перспектива являє собою складну систему взаємозв'язків бажаних і небажаних, однак ймовірних для особистості подій. Становлення цієї картини очікуваного майбутнього індивідуума відбувається в нерозривній єдності з його ціннісними й смисложиттєвими орієнтаціями [7].

У роботах К.О. Абульханової-Славської проблема життєвої перспективи особистості вивчається в нерозривній єдності з феноменом стратегії життя. Вчена зазначила, що основною передумовою побудови головної стратегічної лінії всього процесу індивідуального розвитку людини є її власна життєтворча активність. Проте успішність життєвого самовизначення і подальшої самореалізації індивідуума значною мірою обумовлюється його здатністю до побудови адекватної життєвої перспективи, тобто прогнозування й врахування особливостей соціальної ситуації власного розвитку, об'єктивних обмежень можливостей своєї життєтворчості. Наявність непереборних соціальних факторів зумовлює необхідність корекції життєвих цілей і планів особистості [1].

В.Г. Панок і Ю.А. Прівалов розглядають життєву перспективу особистості не лише як усвідомлення тих соціальних обмежень, які можуть призвести до ускладнення чи неможливості реалізації її життєвих планів, але і як потенційні можливості особистісного зростання в майбутньому. Вчені підкреслили високу значущість врахування особистістю власної активності як важливої складової життєвої перспективи, оскільки сама особистість є активним творцем власної соціальної ситуації розвитку і здатна до вчинків, які можуть кардинально змінити соціальні умови її життя [16].

У юнацькому віці відбувається зростання диференційованості й узгодженості ціннісно-смислових і просторово-часових аспектів життєвої перспективи особистості, зростання її здатності до орієнтації в часі, становлення позитивного самоставлення й самопідтримки. Водночас специфіка соціальної ситуації розвитку сучасних юнаків зумовлює домінування в їх життєвій перспективі матеріальних цінностей на протигагу моральним, що є негативним явищем [12]. Упродовж юнацького віку, згідно з І.С. Мухановою, уявлення юнаків про власне майбутнє стають більш чіткими, а їх життєві цілі й плани – більш конкретними і узгодженими у часі [15]. Проте, як зазначив Є.І. Головаха, життєва перспектива індивідуума, на відміну від його життєвої програми, не завжди є оптимістичною [7]. Тому значна кількість студентів старших курсів переживає стійкі почуття тривоги й невпевненості у власному майбутньому, можливостях досягти власних життєвих цілей. А це, у свою чергу, обумовлює нерівномірність становлення різних часових інтервалів життєвої перспективи у старшому юнацькому віці: найближча життєва перспектива набуває чіткості й деталізованості, а віддалена стає більш розмитою і невизначеною [15].

Неузгодженість найближчої й віддаленої життєвих перспектив, найбільш важливих цінностей, мотивів і смислів особистості з конкретними життєвими цілями і планами на подальших етапах онтогенезу може призвести до екзистенційно-духовних конфліктів особистісного зростання, труднощів у процесі власного смисложиттєвого пошуку, ноогенних неврозів, значних труднощів конструювання метапроєкту свого життєвого шляху і його суб'єктної життєтворчої реалізації.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість зробити наступні висновки. У роботах радянських і сучасних українських та зарубіжних вчених досліджуються окремі структурні компоненти метапроєктування особистістю свого життєвого шляху в юнацькому віці. Зміст структурних компонентів метапроєкту особистості раннього юнацького

віку (життєвих цілей, планів і перспектив) є нечітким і малоконкретизованим. Життєвий час цих психічних утворень включає переважно теперішнє й найближче майбутнє. Активізація ціннісно-смысловісної основи метапроєктування особистістю свого життєвого шляху, її смысложиттєвого пошуку обумовлює значне зростання тривалості життєвого метапроєкту у пізньому юнацькому віці, конкретизацію і деталізацію його складових. При цьому становлення життєвих цілей, планів та перспектив юнаків у різних модусах життя відбувається нерівномірно: переважають особистісна, професійна і сімейна сфери. Конструювання авторського життєвого метапроєкту у широкому соціальному контексті здійснюється недостатньо. У структурі усіх складових життєвого метапроєкту особистості пізнього юнацького віку в стихійних умовах переважає спрямованість на себе, що обумовлює необхідність спеціальної роботи викладачів і психологів системи професійної освіти України з активізації альтруїстичних, просоціальних життєвих цілей та планів у сучасних юнаків. Становлення життєвих цілей, планів і перспектив у юнацькому віці є взаємопов'язаним і взаємообумовленим. Це обумовлює високу актуальність і соціальну значущість проведення подальших досліджень, особливо емпіричних, для дослідження закономірностей та особливостей генезису метапроєктування особистістю свого життєвого шляху упродовж сензитивного періоду – юнацького віку. Здійснення таких досліджень є перспективно подальших наукових досліджень автора з проблемами метапроєктування життєвого шляху особистості.

Використані джерела

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Астафьева И.Н. Виды жизненных планов и их индивидуальные детерминанты у студентов-выпускников. – дисс. ... канд. психол. наук. – 19.00.01 / Астафьева Ирина Николаевна. – Р.-на-Дону, 2011. – 210 с.
3. Белановская О.В. Динамика жизненных планов в юношеском возрасте / О.В. Белановская, А.И. Турецкая // Возрастная и педагогическая психология: сборник научных трудов. – 2007. – Вып. 7. – С. 127-135.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
5. Брукс Ф. Проектирование процесса проектирования: записки компьютерного эксперта / Ф. Брукс. – М.: И.Д. Вильямс, 2013. – 464 с.
6. Быкова Н.Л. Специфика смысложизненных ориентаций различных групп учащейся молодежи в ситуации субъективации жизненных целей : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07/ Быкова Наталья Львовна. – Самара, 2006. – 205 с.
7. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Головаха Е.И. – К.: Наукова думка, 1988. – 144 с.
8. Гріньова О.М. Психологічні особливості формування життєвих цілей у юнацькому віці / О.М. Гріньова // Матеріали III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю "Особистість у сучасному світі". – 2014. – С. 368-370.
9. Калинина Р.Р. Представление о будущем и жизненные ценности студентов высших учебных заведений / Р.Р. Калинина // Вестник ПГПУ. – 2011. – № 13. – С. 177-182.
10. Кон И.С. Психология юношеского возраста / И.С. Кон – М.: Просвещение, 1979. – 90 с.
11. Лазакович Ю.Ю. Развитие интегральной индивидуальности школьников младшего юношеского возраста с различными жизненными целями посредством тренинга. – дисс. ... канд. психол. наук. – 19.00.07 / Лазакович Юлия Юрьевна. – Пятигорск, 2006. – 227 с.
12. Левенець А.Є. Психологічні особливості становлення життєвої перспективи в юнацькому віці.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Вікова та педагогічна психологія" / А.Є. Левенець. – К., 2006. – 23 с.
13. Люсова О.В. Цель как смысложизненная детерминанта настоящего в юношеском возрасте: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.05/ Люсова Оксана Валерьевна. – Ярославль, 2007. – 216 с.
14. Максименко С.Д. Методологічний аналіз прогнозування та внутрішні лінії розвитку особистості / С.Д. Максименко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка ; за ред. С.Д. Максименка. – 2011. – Вип. 39. – С. 3-16.
15. Муханова І.Ф. Визначення поняття життєвої перспективи у сучасній молоді / І.Ф. Муханова // Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції "Актуальні проблеми психології малих груп". – К., 2011. – С. 57-61.
16. Панок В.Г. Социальная активность личности старшеклассника / В.Г. Панок, Ю.А. Привалов. – К.: Институт психологии им. Г.С. Костюка АПН Украины, Центр социальных экспертиз и прогнозов Института социологии НАН Украины, 1999. – 131 с.

17. Роменець В.А. Історія психології ХХ століття / Роменець В.А. – К.: Либідь, 2003 – 990 с.
18. Смирнова И.Ф. Педагогические условия становления жизненных целей старшеклассников. – дисс. ... канд. пед. наук. – 13.00.01 / Смирнова Ирина Федоровна. – Пенза, 1998. – 203 с.
19. Шелепова С.Н. Жизненные планы, ориентации и ценности студентов средних специальных учреждений / С.Н.Шелепова // Среднее специальное образование. – 2010. – №9. – С. 55-57.
20. Явон С.В. Жизненные цели и социальное самочувствие региональной молодежи: внутривозрастная специфика / С.В.Явон // Знание. Понимание. Умение. – 2013 – №1. – С. 120-127.
21. Rudakova I.A. Principles of modelling of metadesign activity / I.A. Rudakova, K.Y. Kolesina // Russian psychological journal. – 2009. – Vol. 6. – P. 59-67.
22. Fisher G. Meta-design: A framework for the future of end user development / G. Fisher, E. Giaccardi // End user development. – New York: Springer, 2006. – P. 427-457.

Грынова О. М.

METHODOLOGICAL ANALYSIS OF META-DESIGN OF PERSONALITY IN YOUTH AGE

At works of modern scientists, specialists of science and scholarship, phenomenon of metadesign is considered as a process of mental constructing of personality's methods, structural components of new phenomenon of social reality. It's realization in future will give a good possibility to solve of new important life problem of personality. According to S.D. Maksymenko, life activity of human author's metadesign is directed to construction of their own future's construction in different life domens. Sensitive stage of personality's metadesign is youth. Main life task of this age is choise of perspective lines and guides of personality's life way in professional, family, social and other domens of his living way.

Main structural components of individuum living way's metadesign are life goals, plans, perspectives. Life goals at early youth age are ambigious, less concrete, constructed on life dreams level. Activation of sense-of-life search as existential basis of life goals development cause increase of this mental process in elder youth age. The most purposeful parts of personality's life perspective are immediate time periods. The main life goals are goals of own financial superlatives, kudo, status. Sensitive stage of life plan's activation is also elder youth age. The main domens of personality's life plans are family and professional. Development of wide social life plans is not sufficient. An important factor of personality's life plans development is gender. Increase of life perspective is also irregular: the most developed is immediate perspective of youngsters, distances perspective is not clear and concrete.

So, insufficient development of all structural components of life metadesign of personality in youth, prepotansy of matherial, selfish mental phenomenons in it's structure, irregular development os life perspectives cause nessesaruty of conducting of futher experimental researches of this phenomena, elaboration of psychological and pedagogical conditions of it's activation.

Key words: *metadesign, youth age, personality, life goals, life plans, life perspective, subjectness.*

Стаття надійшла до редакції 26.05.2015